

28 Şubat Haberciliği

Bir Meşruiyet Restorasyonu

Devrim İnce

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Radyo, Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı

Özet

Bu çalışmada, ideoloji ve söylem kavramları çerçevesinde Türkiye'deki siyasi tartışmalar içinde önemli yer tutan 28 Şubat Süreci'ne ilişkin gazete haberleri, niteliksel bir araştırmayla incelenmiştir. Araştırmada haber metni, düşüncenin nötr bir aynası olarak değil, ontolojik ve epistemolojik yanlılık içeren, ideolojik bir ürün olarak ele alınmıştır. İncelenen iki gazetenin haber metinlerindeki söylem; başlıklarda yapılan önermeler, haber kaynakları arasında kurulan hiyerarşik ilişki, retorik özellikler ve sentaks yapısı, yan anlamlar ve göndermeler dikkate alınarak çözümlenmiştir. Araştırmaya konu olan gazetelerin, kendi akredite kaynaklarıyla kurduğu ilişkiler, Türkiye'de yazılı basında haber söyleminin, bu kaynakların yaptıkları durum tanımları bağlamında oluşturulduğunu düşündürmektedir. Bununla birlikte, incelenen iki gazetenin farklı tezleri, aynı söylemler –oydaşma, sapkınlık, ötekileştirme vb.– çerçevesinde önermesi, Türkiye basınının doğal ya da patolojik olanın ayrımını yapma konusunda sadece edilgen bir araç değil, aktif bir iktidar bileşeni olarak konumlandığını göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: İdeoloji, söylem, oydaşma, Türk basını, söylem analizi.

<http://ilefdergisi.org/2014/1/1/>

28 February Reporting

A Restoration of Legitimacy

Devrim Ince

Ege University Institute of Social Sciences
Department of Radio, Television and Cinema

Abstract

This study scrutinizes the February 28 period, which has an important place in the political discussions in Turkey, by a qualitative analysis of news within the framework of ideology and discourse. The analysis treats the news text as an ideological production which involves ontological and epistemological biases rather than a neutral reflection of reality. The study takes into account the discourse, the statements in the titles, the hierarchical relationship created between news sources, rhetoric features and the structures of syntax, connotations and allusions in the new texts. It can be asserted that the newspapers tackled in this study form the news discourse in relation to the situational contexts and relations which they have with their accredited sources. Beside, the different papers propose different thesis along with the same discourses as “consensus, deviance, othering” etc. This fact indicates that the press is an active component in power relations rather than a passive means in the process of determining the “natural” and the “abnormal”.

Keywords: Ideology, discourse, consensus, Turkish press, discourse analysis.

<http://ilefdergisi.org/2014/1/1/>

Giriş

Türkiye’de gazeteci, bilinç endüstrisi dâhilindeki bir işkolunun ücretli emeği olmaktan çok, bir “misyon insanı” olarak görülmüş, kurtuluşu müjdeleyen münevver rolüne kendisi de pek itiraz etmemiştir. “Gözü yükseklerde” olduğundan, bundan sıklıkla istifade ettiği de olmuştur. Türk basın tarihi, kapatılan ve sansürlenmiş gazetelerin; üç beş sene önce sürgündeyken yurda dönüp Şûra-yı Devlet üyesi olan muharrirlerin¹ yükseliş ve düşüş öyküleriyle doludur. Gazeteci, devletin tanıtım kartı vererek akredite ettiği, bir kısım ayrıcalıklar bahşederek ödüllendirdiği, Bourdieu’nun (1994) “sembolik seçkin” tanımına uyan, işinden önce devletine sadık olması umulan bir meslek erbabıdır. Bu nedenle, Türkçe ilk gazeteden Sultan II. Mahmud’un beklentisi de, Atatürk’ün basının rejimi koruyan “çelikten bir kale”² olması isteği de aynı

•••••

- 1 Genç Osmanlılar’a katıldıktan sonra Paris’e kaçarak, Namık Kemal’in *Hürriyet* gazetesinde yazan Ağâh Efendi (1832–1887), Ali ve Fuat paşaların ölümünün ardından yurda dönüp Şûra-yı Devlet (Danıştay) üyeliği yapmış; ancak 1877’de yine Bursa’ya sürülmüştür.
- 2 Atatürk, 5 Ocak 1924’te İzmir’de gazete sahip ve başyazarlarıyla bir toplantı düzenler ve şöyle der: “Türk basını milletin gerçek seda ve iradesinin kendini belirtmesi şekli olarak cumhuriyetin çevresinde çelikten bir kale vücuda getirmelidir, bir fikir kalesi, bir zihniyet kalesi...” (Topuz 1996, s.137)

temel nedenden yola çıkar. Çok partili hayat sonrası, hakim yönetme ve gazetecilik kültürünün sofistike bir dönüşüm geçirdiğini söylemek de pek mümkün değildir. 1950'lerde dönemin Başbakanı Adnan Menderes'in CHP'yi eleştirilmesi için örtülü ödenekten para aktardığı Necip Fazıl Kısakürek'in "Büyük Doğu'su ile bugünün siyasetçilerinin kamu kaynakları ve gücünü medya sahipliğine karşı havuç-sopa dengesi dâhilinde kullanımı arasında nitelik bağlamında hatırı sayılır bir değişim olduğu söylenemez. Bu nedenle haber/bilgi/yorum iletim ve üretimi, kapitalist bölüşüm ilişkileri kadar; bu ilişkilerin hem nedeni hem de sonucu denilebilecek kültürel ve tarihsel zeminden de etkilenmiştir.

Bu araştırmada, Türkiye'de gazetecilik pratiğinin tarihsel sürekliliği dikkate alınarak, 28 Şubat 1997 MGK Kararları sonrasında *Hürriyet* ve *Zaman* gazetelerinin haberleri, ideoloji ve söylem kavramları çerçevesinde incelenmiştir. Araştırmanın amacı, 28 Şubat'ın önerdiği toplum tahayyülü ve meşruiyet çerçevesinin bu iki gazete tarafından haber anlatısına nasıl dönüştürüldüğünü, medya metninin imkânları dâhilinde anlamaktır.

Kuramsal çerçeve

Medya ürününü etkileyen faktörleri, iktidarla ilişkileri bağlamında anlayabilmek için ideoloji kavramının üzerinde durmak, zihin açıcı bir perspektif sunabilir. Marksist toplum eleştirisinde önemli bir alan oluşturan ideoloji kavramı, bir yandan "yanılsama" olarak ele alınırken diğer yandan "düşünsel donanım" olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında, Marx'ın sadece ideoloji sorunsalına ayrılmış detaylı bir metnine rastlamak mümkün değildir. Bilincin varoluşu üzerine, "Maddi hayatın üretim tarzı, genel olarak toplumsal, siyasal ve entelektüel hayat sürecini koşullandırır. İnsanların varlığını belirleyen şey bilinçleri değildir, tam tersine onların bilincini belirleyen toplumsal varlıklardır" (1979, s.25) diyen Marx, fikirlerin ve anlayışların inşasını, her şeyden önce insanların maddi faaliyetine, "gerçek yaşamın diline" bağlamaktadır (2003, s.24). Marx, *Alman İdeolojisi'*nde geçen *camera obscura* metaforu ile gerçek yaşamdaki çarpıklığın bilinçteki yansımasına işaret etmektedir (2003, s.24). Bu baş aşağı dönmüş dünyayı, zorlayıcı bir yorumla bir kandırmaca ya da Engels'in Franz Mehring'e mektuplarında yazdığı gibi bir "yanlış bilinç"³ olarak görmek de mümkündür.

• • • • •

3 Genelde Marx'a atıfla kullanılan "yanlış bilinç" kavramına Marx'ın metinlerinde rastlanmıyor. Engels'in Mehring'e 14 Temmuz 1893'te Londra'dan yazdığı mektup için Bkz: (Engels 1968, <http://www.marxists.org>)

İktidarın tanzimi için, “yanlış bilinç” kavramı, kritik bir aşamayı temsil etmektedir. Çünkü Althusser’in (1994) devletin baskı aygıtları (ordu, polis vb.) olarak sözünü ettiği kurumların varlığı, iktidarı ele geçirmek için zaruri olmakla birlikte, iktidarda kalmak anlamında noksanlıklarla malûldür. Bilinci üreten koşulların çarpıklığı, iktidar erkinin sorunsuzca kullanımı için yanlış bilincin sistematik olarak üretilmesini zorunlu kılmaktadır. Devletin baskı aygıtları, zora dayalıyken, ideolojik aygıtları emek gücünün rızasını üretmekle görevlidir. Ancak, bu şekilde ekonomi politiğin evrensel yasalarının bilinç üzerinde hâkim kılınmasının önüne geçmek mümkün olacaktır. İdeoloji tartışmasına Gramsci’nin hegemonya ve kültür kavramı ile yaptığı katkı, Lenin ve Marx’ın metinlerinde, bir bakıma ikincil duran ideoloji sorunu üzerine yeniden düşünmeyi gerekli kılmıştır. Gramsci’nin ideoloji kritiğinde hegemonyayı izah edebilmek için, kültür kavramına atfettiği önem kilit noktada yer almaktadır. Marksizmin, kültürü altyapının uzantısı olarak gören yorumuna katılmakla birlikte, Gramsci (2007), klasik altyapı-üstyapı tartışmasına girmeksizin, iktidarın asıl gücünün devlet aygıtının baskı kabiliyetinde olmadığını söyler ama bununla yetinmez. Çünkü Gramsci’ye göre iktidarı mümkün kılan esas kuvvet, yöneticilerin sadece eylemlerinin değil düşüncelerinin de yönetilenler tarafından onaylanmasıdır. Gramsci’nin bağımlı sınıfların rızasını yönetici sınıfın nasıl kazandığı sorusu üzerine yoğunlaştığını vurgulayan Fiori, “ortak duyu” kavramına dikkat çekmektedir. Fiori, bunu şöyle açıklar: “Yönetici sınıfın felsefesi, bütün bir karmaşık basitleştirmeler dokusundan geçerek ‘ortak duyu’, yani içinde yaşadıkları toplumun kurumsallaşmış davranışını, geleneklerini, ahlakını kabul eden kitlelerin felsefesi olarak ortaya çıkar” (1970, s.238).

Lenin ve Gramsci’nin ideoloji ve hegemonya eleştirilerinden yararlanan Althusser ise, ideolojiyi bir sınıfın diğerine dikte ettiği ya da yanlış bilinçle kabul ettirdiği fikirler sisteminden çok, tüm sınıfların süregiden ve yayılmış pratikler sistemi olarak ele almaktadır. İdeolojiyi, bireylerin gerçek varoluş koşullarıyla aralarındaki hayali ilişkilerin bir tasarımı olarak gören Althusser’e göre din, sendika, okul, hukuk, siyaset, aile ve kitle iletişim araçları gibi kurumların tümünü devletin ideolojik aygıtları olarak adlandırmak olasıdır. Dahası, ideolojiler hiçbir zaman kendini açıkça ifşa eden kavramlara dönüşmemekte, ancak toplumsal “seslenme” ya da “çağırma” biçimi olarak varolmaktadırlar (Althusser 1994, s.51).

Bir bağımlılık ilişkisi: söylem ve oydaşma

İdeoloji meselesine birinci ve ikinci kuşak Marksist düşünürlerin koydukları katkılar, genelde toplum bilimleri özelde iletişim araştırmaları anlamında, yeni ve özgün yaklaşımların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Kitle iletişim araştırmalarında medya metnine ilişkin anlama/yorumlama çabalarının her biri gelip ideoloji ve söylemle ilgili tartışmalara dayanmaktadır. Curran, medya çalışanlarının özerklik yanılmasıyla olsalar bile, zamanla egemen sınıfların istediği doğrultuda toplumsallaşmakta ve bu değerleri içselleştirmekte olduğundan söz eder ve bu nedenle medyayı ideolojik alanın bir parçası olarak görür (1999, s.399). Dolayısıyla medya ürününü anlamak, medya metnlerinde ideolojik bir okumayı gerekli kılar. Medya metni ve pratiği üzerine tespitleri ile önemli bir referans noktası olan Hall (2002), “yapılandırılmış bir süreç” olarak gördüğü kitle iletişimi içinde, medya profesyonellerinin iktidarla organik ilişkisi olmasa bile içselleştirilmiş bir ideolojisinin söz konusu olabileceğinden söz eder.

Ekonomik determinizmden kaçınarak Marksizm’in Gramscian bir yorumu üzerinden yol alan Kültürel Çalışmalar, kitle iletişim araştırmalarında izleyiciye pasif bir konum atfetmez. İzleyici, bir “kültürel özne” konumundadır. Kitle iletişim araçları da bu kültürel özneye (tüm toplumun çıkarı adına) “oydaşma” salık vermektedir. Hall, bu noktada oydaşma dışı kalanlara bir tür “sapkınlık” etiketi yapıştırdığına dikkat çeker. Hall’a göre, kitle iletişim araçları, ne tür olayların gerçekleştiğini tanımlamaya çalışırken, aynı zamanda bu olayların nasıl anlaşılması gerektiğine de karar vermektedir. Gazeteciye bu aşamada biçilen rol, devletin sivil görevlilerinden pek de farklı değildir. Şöyle der Hall:

Göreceli olarak gürlütsüz anlarda veya ulusal birlik durumunda yayıncılığa otorite, meşruluk ve uygulamada yol göstericilik sağlayan şey genel uzlaşım- dır (Liberal demokratik kurama göre bu uzlaşmanın devlet tarafından temsil edilmesi gerekir). Uzlaşmazlıklar ve toplumsal veya siyasi bölünmeler arasında yayıncılar, uzlaşımın çatlaklarını bir tarafsızlık, mücadele üstü olma tavrı takınarak –devletin sivil hizmetlilerinin yaptığı gibi– aşarlar (1999, s.131).

Böylesi bir oydaşma, kendiliğinden ortaya çıkmaz; karmaşık bir inşa ve meşrulaştırma zinciri sonrası oluşturulur. Gazeteci de karşılıklı bağımlılık içinde olduğu kendi akredite kaynaklarının (birincil tanımlayıcı), sözcüsü olarak (ikincil tanımlayıcı) buna katkı koyar. Medyanın birebir tikel çıkarların savunucusu olması durumunda, liberal-çoğulcu kuramların vazettiği nosyonuna ters düşeceğine dikkat çeken Hall, bunun yerine tikel çıkarların ge-

nelleştirilip “ulusal çıkar”, “kamuoyu”, “halk iradesi” gibi muğlak ifadelerle yansıtılmasının medyanın rıza üretiminin bir parçası olduğunu vurgulamaktadır. Bunların içinden söz gelimi “ulusal” kavramının da tamamen yansız bir içeriğe sahip olmadığı düşünüldüğünde Hall, kitle iletişim araçlarının objektiflik iddiasına radikal bir eleştiri yöneltmektedir. Dolayısıyla liberal-kapitalist bir toplumda çoğulculuğun anlamı, bunu temsil etme iddiasında olanların zihinlerindeki kurguya denk gelen bir çoğulculuktur. Çünkü “...bu bağlantı, sistemler ile yapıların çakıştıkları ve örtüştükleri düzeylerde işler” (Hall 1999, s.123). Medyanın temel işlevlerinden biri, kültürdeki sınırları korumak ya da dizayn etmektir. “Toplumsal çıkarları bütünleştirebilmek için bazı görüş ve değerler kabul edilebilirlik sınırları içinde değerlendirilirken, diğerlerinin meşru olmayanlar biçiminde tanımlanması zorunludur” (Shoemaker ve Reese 1997, s.133).

Medya ürününün gerçeklikle ilişkisi en çok tartışılan kısmı, haberle ilgili olanlardır. Tokgöz'e göre tüm kurgusal metinler gibi haberin de bir söylemi vardır (2000, s.161). Haber metni, özetlediği olaylara yeniden anlam kazandırmaktadır. Haberi bir tür söylem olarak gören Teun A. van Dijk, bunun hâkim diskurlardan bağımsız olamayacağına değinmektedir (aktaran İnal, 1996, s.97). van Dijk'a göre, haberin gerçekliği, bilginin toplumsal ve siyasi kontrolüyle inşa edilmektedir. Bu süreç, güçlü olanların bunu sürdürmesine olanak sağlamakta, haber değeri kavramı, mesleki ideolojiler tarafından yönetilmektedir. van Dijk, şöyle der:

(...) haber üretiminin yeknesak örgütlenişi, elde hazır bulunan ve güvenilir kaynaklara dayanma alışkanlığı, haber değeri anlayışının genel mesleki ve ideolojik boyutlarının yanı sıra Batılı medyanın büyük kısmının bir şirketler ağı içinde gömülü olması tüm bunların hepsi toplumdaki en güçlü insanlar, gruplar ya da kurumlar hakkındaki öyküleri destekleyen toplumsal bilişler ve metin üretimiyle uyum içindedir. Bu şekilde medya basitçe seçkinlerin sözcüsü olmak yerine, simgesel boyutunu yönettikleri toplumsal iktidar yapısının kalıtıl bir parçası olduğunu açığa vurmaktadır (1999, s.366).

Haber metinlerinin çözümlemesi dışında edebiyat, sosyoloji ya da psikoloji gibi sosyal bilimlerin çeşitli disiplinlerinde de benimsenen bir yöntem olan söylem analizinde, içerik çözümlemesinde olduğu gibi anlamlı en küçük birim cümle değildir. Anlam daha derinlerde gizlidir ve ancak metin içindeki bütünlüklü yapının içinde anlaşılabilir. van Dijk'ın haber metinlerini analiz etmek üzere önerdiği söylem analizi yöntemi, metinlerin makro ve mikro yapılarına göre ayrılmasıyla başlamaktadır. Ancak van Dijk, söylem analizinde nicel verilerin analize yardımını da reddetmemiştir.

Türkiye’de gazetecilik pratiği üzerine

Türkiye topraklarında ilk Türkçe gazete (*Takvim-i Vekayi*), devletin gereksinimleri üzerine, devlet tarafından yayımlanmaya başlamıştır. Ancak, gazeteciliğin orta ve uzun vadede Osmanlı/Türk toplumuna asıl katkısı, o güne kadar dar bir idareci grubun elinde bulunan devlete ilişkin bilgi ve siyaset üretme tekeline, bir ölçüde de olsa, kırmak olmuştur. Devlet kurumlarının “kalem” gibi birimlerinde sıkışıp kalan, eğitilmiş ve entelektüel memurlar için gazetelerde yazmak, tesadüf olup da bir gün kendilerinden üstlerinin talep edeceği resmi “layihaların” ötesinde bir özgürlük alanı sağlamıştır. Ancak, her biri ya padişahın ya da Mustafa Reşit Paşa, Fuat Paşa gibi devlet idarecilerinin himayesine giren ilk gazeteciler, Türk basını için yapısal bir sorunun temelini oluşturmuştur. Gazeteci ile devlet yöneticisi arasındaki karşılıklı bağımlılık, Cumhuriyet döneminde de radikal bir değişim geçirmemiştir. Atatürk, 5 Ocak 1924’te İzmir’de gazete sahip ve başyazarlarıyla düzenlediği toplantıda, gazetecilerden Cumhuriyet’in etrafında “çelikten bir kale oluşturmalarını” istemiştir: “Bir zihniyet kalesi” (Topuz 1996, s.137).

Bu kaleyi oluşturacak kalem sahiplerinin de vazifelerinin bilincinde ve ciddiyetinde olduğunun altını çizmek gerekir. Falih Rıfki Atay, Gramsci’yi hatırlatacak şekilde “İnkılâbın kuruluşunda dikta vardır. Fakat zor üstünde duramaz. Devam edecekse millete mal olması lazımdır” diyerek, yeni rejimin kitleler tarafından içselleştirilmesi için ideolojik hegemonyanın önemine değinmektedir (aktaran Konyar, 1993, s. 391). Bu içselleştirmeyi sağlamak için gereken kurum, eğitim ve kültürdür. Dolayısıyla son kertede görev bir “eğitici” olarak basına düşmektedir (aktaran Konyar, 1993, s.392).

Erken Cumhuriyet döneminin varlık-yokluk kaygısı içinde, birkaç bin kişinin okuyabildiği gazetelere vehmettiği olağanüstü önem, sonraki yıllarda bir türlü geçmek bilmemiş; basından, sonu gelmeyen “birlik ve beraberliğe ihtiyaç duyulan günlerde” hizmet beklenmiştir. Tiraj ve reklam geliri ile kendi ayakları üzerinde durmak gibi zorlu bir uğraş yerine, devletin –ya da partinin– destek ve sübvansiyonlarıyla, mesleki rekabetin kısıcılığından da oldukça izole bir basın sektörünün oluşması, günümüzde de varlığını sürdüren gazetecilik pratiklerini biçimlendirmiştir. Bu araştırmaya konu olan gazetelerden *Hürriyet*, 1948 yılındaki kuruluşunun ardından bizzat kurucusu Sedat Simavi’nin kaleminden, rakiplerine karşı en büyük kozu olarak iktisaden hiçbir kesime bağımlı olmamasını göstermiştir (1973). *Hürriyet*’in kendisine kaldıraç yaptığı en önemli haber konusu, Kıbrıs Sorunu olmuştur. Kıbrıs So-

runu hakkında Sedat Simavi'nin ateşli yazılarıyla tam anlamıyla bir kampanyaya başlatan *Hürriyet*, Hıfzı Topuz'a göre "... olayları iyi sömürmesini bilmiş bir gazetedir" (1996, s.175).

12 Eylül ve sonrasında, Türkiye basınının *Cumhuriyet*'in etrafında –bu kez burçları oldukça yükseltilmiş– yeni bir kale inşa etme çabası içinde olduğu görülmektedir. Kaba sansür ve takip eden yıllardaki depolitizasyon, okur-gazete arasındaki bağları aşındırırken, gazetecilik pratiklerinin de ANAP iktidarı ve Turgut Özal'ın başbakanlığı ile birlikte geçmiştekinden daha farklı bir nitelik kazandığı söylenebilir. 12 Eylül'ü Kemalizm'in restorasyon süreci olarak gören Taşkın, Kemalizm'in modernist-batıcı karakterinin bu dönemde "Atatürk Milliyetçiliği" kavramıyla birlikte, muhafazakâr-milliyetçi bir yorumdaki geçirildiğini vurgulamaktadır (2009, s.582). Bu restorasyonun ilerleyen yıllarda merkez-çevre ilişkileri bağlamında çok boyutlu etkileri olduğunu söylemek mümkündür. Öte yandan bu dönemde, geçmiştekinin tersine ciddi gazete-bulvar gazetesi ayırımının giderek muğlaklaştığı gözlenmektedir. Yayın politikasını daha esnek sınırlar içinde tanımlayan, ya da tanımlamaktan kaçınan hibrid gazeteler, 12 Eylül'ün yaratmak istediği insan tipinin gereksinimlerine daha iyi yanıt vermiştir. 1980'li yıllarda, itibar ve tiraj kaybeden iki gazetenin, siyasi pozisyonlarını net biçimde ortaya koyan *Tercüman* ve *Cumhuriyet*, tiraj kazananın ise tabloid nitelikte bir yayın çizgisi belirleyen, "yükselen değerlerin gazetesi" *Sabah* ve onun peşinden giden *Hürriyet* olduğu görülmektedir (Taşkın 2013, s.299).

1990 sonrası, dönemin Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş tarafından "Düşük Yoğunluklu Çatışma" (DYÇ) olarak nitelenen dönemde, medya da bu çatışmanın aktörlerinden biri olarak sayılmıştır. Kitle iletişim araçları, çatışma sürecinde toplumun mobilizasyonu ve hâkim toplumsal gerçekliğin yeniden üretilmesinde Hall'un sözünü ettiği biçimde "oydaşmayı" salık veren ve sapkınlığın sınırlarını çizen bir mecra işlevi görmüştür.

Basın işkolunun medya endüstrisine dönüştüğü 1990'lı yıllar, ilginç biçimde, kitle iletişim araçlarının etkisi ve ikna ediciliği üzerine kuşkuların arttığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde, dini duyarlılığı yüksek gazete ve televizyonlarda görülen hareketlilik de dikkat çekici niteliktedir. 1986'da Ankara'da kurulan ve bu araştırmaya konu olan iki gazeteden biri olan *Zaman*, abone tarzı dağıtım sistemiyle hatırı sayılır bir okuyucu sayısına ulaşmıştır. İlk çıktığında bağımsız İslâmcı aydınların yönetiminde olan *Zaman*, bir partinin yayın organı gibi görünmekten kaçınırken, yaşadığı madde olanaksızların da etkisiyle kuruluşundan bir süre sonra ayrışma yaşamıştır.

Nabi Avcı, Ali Bulaç, Fehmi Kuru gibi İslamcı / muhafazakâr entelektüellerin temellerini attığı gazetede, bu tarihten sonra Gülen Cemaati'nin etkinliğini artırdığı belirtilmektedir (Çakır, 1990, s.102). ANAP'ın iktidar olduğu dönemde Turgut Özal'ı destekleyen *Zaman*, cemaat olanaklarının da yardımıyla abone sistemi sayesinde 1997 yılında 300 bin tiraja ulaşmıştır (Gülerce, 1997). Başörtüsü yasağını protesto eden öğrencilerin eylemlerine destek vermeyen *Zaman*, kendi çizgisine uzak olan diğer muhafazakâr / İslâmci yayınların tepkisini çekmiştir. Gazetenin Genel Müdürü Hüseyin Gülerce, *Zaman*'ın "sağduyu, yumuşaklık, diyalog ve hoşgörü" ile birlikte anılmak istediğini belirtirken, gazetenin 12. yaşını kutladığı 3 Kasım 1997'de "AB üyeliği de dâhil, dünya ile entegrasyonunun kendi kimliğimizden kopmadan gerçekleşeceğine, kendi dinamiklerimizi harekete geçirerek, Türk dünyası ile bir araya gelerek yenden tarihi bir sıçrama yapacağımıza inanmaktayız" (Gülerce, 1997) diyerek, gazetenin geri kalan muhafazakâr medya ile temel farklarından birini ortaya koymuştur.

28 Şubat gazeteciliği: söylem ve pratikler

Ordu'nun Türkiye'de, devletin zora dayalı baskı aygıtı olmanın yanında özel bir konuma sahip olduğunu söylemek mümkündür. "Acemi bir asker, orduya toy bir genç olarak girer, dinç bir erkek olarak çıkar, orduda kendisine okuma yazma öğretilir, spor ve sağlık hizmetlerinden yararlanır ve yurt sevgisi artar" (aktaran Hale 1996, s.80).⁴ Sıklıkla tekrarlanan / tekrarlatılan "Her Türk asker doğar" sözünden de anlaşılacağı üzere; Türkiye'de militarizmin kültürel olarak da güçlü bir karşılığı bulunduğu iddia edilebilir. 27 Mayıs 1960'tan bu yana Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK), kaldırılan İç Hizmet Kanunu'nun 35'inci maddesine dayanarak sivil siyasete yönelik üç doğrudan müdahalede bulunmuştur. TSK, bu eylemlere, özellikle kısa vadede, toplumsal meşruiyet kazandırma konusunda bir sıkıntı da yaşamamıştır. Mesela 12 Eylül sonrası, darbe öncesinin siyasi aktörlerini olumsuzlamaya yönelik bir söylem biçiminin, basının darbe ideolojisini meşrulaştırmasına yaradığını söylemek mümkündür (Durna ve İnal 2010, s.128). Kuşkusuz bu meşruiyetin oluşumunda, basın dışındaki ideolojik aygıtların, söz gelimi üniversiteler, din vb. kurumların da dikkate değer bir katkısı olduğu söylenebilir. Ancak, "TSK, Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana bir baskı aygıtı olarak kalmayıp inşa sürecinin erken dönemlerinde var olan ideolojik aygıtların yetersiz gelişiminden kaynaklanan boşluğu doldurmuştur" (Gökmen 2007, s.347).

•••••

4 Bu ifadeler, yazarın aktardığı kadarı ile 1930'larda CHP'nin hazırlattığı bir posterde yazılıdır.

Ordu'nun Türkiye'de bir iktidar bileşeni/kurucusu olarak konumunu sadece kültürel nedenlere indirgemek sahici görünmemektedir. Bu noktada 27 Mayıs'tan sonra kurulan Ordu Yardımlaşma Kurumu'nun (OYAK) işlevi kritik noktalardan birini oluşturmaktadır. OYAK, TSK mensuplarının maaşlarından yapılan kesintilerle oluşturulmuştur. Kurum, diğer ticari işletmelerin tabi olduğu birçok vergiden muaf olmak gibi ayrıcalıklardan faydalanmış ve Türkiye'nin önemli sanayi kuruluşlarından biri haline gelmiştir. Ahmad (1996, s.273), ordunun pozisyonunu "Ekonomide bu kadar büyük bir payı olan ordu, artık tarafsız ve politika üstü olamazdı. OYAK'ın yabancı şirketlerle bağları, onu sanayileşmenin doğal müttefiki haline getirir" sözleriyle açıklamaktadır. TSK'nin özellikle 27 Mayıs sonrası daha da belirginleşen şekilde, ekonomik ve siyasi düzen ile eklemlendiği görülmektedir. 12 Mart Muhtırası ve 12 Eylül Darbesi'ni, bir de bu açıdan değerlendirmek mümkündür.

28 Şubat MGK kararları, resmi olarak, anayasal bir kurum olan MGK'nun 28 Şubat 1997 günlü toplantısında aldığı kararlardan ibarettir. Ancak bu kararlar, Türkiye'ye 1980'lere kadar hâkim olan siyaset pratiğine yönelik iki önemli meydan okumadan – Kürt Hareketi ve Siyasal İslâm– ikincisine yönelik bir "balans ayarı"⁵ olarak algılanmıştır. 28 Şubat'a uzanan süreç, Refah Partisi'nin (RP) 27 Mart 1994 Yerel ve 24 Aralık 1995 Genel seçimlerinden birinci parti olarak çıkması ve Cumhuriyet tarihinde ilk kez, sistem dışı olarak nitelenebilecek bir partinin bir hükümetin büyük ortağı olmasıyla başlamıştır. Kamuoyunda Refah-Yol olarak anılan RP ve Doğru Yol Partisi (DYP) koalisyonunun, kurulu düzen ile kritik yüzleşmesi ilk olarak Başbakan Necmettin Erbakan'ın Libya ziyareti sırasında gerçekleşmiştir. Dönemin Libya Lideri Muammer Kaddafi'nin Türkiye'ye Kürt meselesi ile ilgili yönelttiği eleştirilere sessiz kalarak, ulusal onuru zedelemekle suçlanan Erbakan, ana akım basından tepki görmüştür. Bir süre sonra Başbakanlık Konutu'nda bir grup cemaat liderine verdiği iftar daveti sonrası Erbakan, hem eleştirilerin hem de Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'nın açtığı davayla da "irticai faaliyetlerin" odağı olmuştur. Yaklaşık üç ay gibi bir süre içinde, siyasi iktidarla ana akım basın ve ordu arasında gerilim giderek yükselmiş, 28 Şubat 1997 günü yapılan MGK toplantısında, Kurul'un asker üyelerinin ısrarıyla Cumhuriyet'in ilk yıllarında çıkarılan devrim yasalarının hayata geçirilmesinden, zorunlu eğitimin 8 yıla çıkarılmasına kadar bir dizi karar alınmıştır. Ancak bu kararların, ordunun Türk siyasal kültüründeki yeri düşünüldüğünde, hükümete yönelik bir dizi tavsiyeden daha önemli bir anlamı olduğunu söylemek mümkündür.

•••••

5 İfade, dönemin Genelkurmay İkinci Başkanı Çevik Bir'e ait. (Bkz. 21 Şubat 1997 – *Milliyet Gazetesi*)

MGK toplantısında alınan kararların, mevcut hükümet tarafından “içtenlikle benimsenmediğine” olan inanç, Refah-Yol ile ordunun arasındaki gerilimi tırmandırmıştır. Birkaç ay içinde koalisyon ortağı DYP’den çok sayıda milletvekili istifa ederken, mevcut hükümet mecliste azınlığa düşmüş, MGK kararlarından yaklaşık 6 ay sonra da Refah-Yol hükümeti devrilmiştir. Koalisyonun büyük ortağı RP, 16 Ocak 1998’de Anayasa Mahkemesi tarafından “Laiklik karştı eylemlerin odağı olduğu” gerekçesiyle kapatılmıştır.

28 Şubat, biçim ve içerik olarak TSK’nin daha önceki askeri müdahalelerinden farklı özelliklere sahiptir. Ne 27 Mayıs ve 12 Eylül’deki gibi Meclis dağıtılıp, siyasetçiler “cezalandırılmış”; ne de 12 Mart’taki gibi siyasi iktidar istifaya zorlanmıştır. Dönemin Genelkurmay Genel Sekreteri Tümgeneral Erol Özkasnak’ın sonradan bu sürece ilişkin oldukça popüler bir söylem haline gelecek tespitleri şunlardır:

Bu, postmodern darbe... Tereyağından kıl çeker gibi, eski darbelere benzemeyen bir şekilde hiç kan akıtmadan, hiç kimseyi üzmeden, gayet usulüne uygun bir şekilde demokratik uygulamalarla, Milli Güvenlik Kurulu tarafından da benimsenerek, devletin başındaki en büyük insandan ilgili bakanlara kadar hepsi de dâhil edilerek, hatta halkımız ortak edilerek sivil toplum kuruluşları vasıtasıyla, çok başarılı şekilde yürütülen bir süreçtir (Cevizoğlu 2001, s.56-57).

Sürecin asıl aktörünü, dönemin Deniz Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Güven Erkaya, “silahsız kuvvetler” olarak tanımlamıştır. Erkaya, “Toplum atalet içinde... (..) Ama siyasi sorunların çözümünü Ordu’dan beklememek gerekir. Çözüm, sivil güçler, milletvekilleri, Meclis. Çözüm bu platformlarda aranmalı. Bu defa işi Silahsız Kuvvetler halletmeli” (Özkök, 1996) demektedir. Sürecin “başarıya ulaşmış olması”, 28 Şubat’ın, devletin baskı aygıtı (ordu) ile ideolojik aygıtı ya da “silahsız kuvvetleri” (basın, işveren örgütleri, sendikalar vb.) arasında uyumu göstermesi açısından kayda değer bir örnek olduğunu kanıtlamaktadır. Ayrıca, 28 Şubat, Türk siyasi hayatı üzerinde TSK’nin zora dayalı bir güç olmasının yanı sıra hegemonik bir iktidara da sahip olduğunu düşündürmektedir (Gökmen 2007, s.350).

Türkiye’de, sosyal bilimler alanında askerin siyasete müdahalelerini, statükonun ya da Kemalizm’in bir tür restorasyonu olarak değerlendirme eğilimi oldukça belirgindir. Mazııcı (2009, s.555) 27 Mayıs’ın; Taşkın (2009, s.570) 12 Eylül’ün; Gökmen (2007, s.347) ise 28 Şubat’ın bir tür Kemalizm ve Batılılaşma restorasyonu olduğu tespitini yapmaktadır. Bunun yanında 28 Şubat, 12 Eylül’le birlikte konan restorasyon hedefinin tutmadığının, hatta bazı yanlışlar yapıldığının itirafı olarak da değerlendirilmektedir (Taşkın 2009, s.582).

Bu çalışmada, restorasyon metaforuna bir kez daha başvurulmasının nedeni, 28 Şubat gazeteciliğini, meşru siyaset yapma pratiklerine ilişkin sınırların hatırlatılması/hatırlanması bağlamında değerlendirme çabasından kaynaklanmaktadır. Gerçekliğin sosyal inşasında bir aşama olarak karşımıza çıkan “Meşrulaştırma, kurumsal düzenin pratik buyruklarına normatif bir itibar kazandırmak suretiyle bu düzeni haklılaştırır. Şunu anlamak lazımdır: Meşrulaştırma, normatif bir unsurun yanı sıra bilişsel bir unsura da sahiptir” (Berger ve Luckmann 2008, s.136). Bu süreçteki söylemin temel unsurlarını deşifre edebilmek amacıyla *Hürriyet* ve *Zaman* Gazeteleri’nin, 1 Mart 1997–7 Mart 1997 tarihleri arasındaki sayıları incelenmiştir. Örneklemin alındığı süreç, MGK toplantısı sonrası bir haftayı kapsamaktadır. Çözümleme, haber metinleri üzerinden gerçekleştiği için köşe yazıları analize dâhil edilmemiştir.

Haberlerin Makro Yapısal Özellikleri

Tematik Yapı: Başlıklar, Spotlar ve Girişler

Başlıklar, haber metninin en özet ve çarpıcı ifadesidir. Haber öyküsü içinde, önemli görülen bilgiler hiyerarşik olarak başta, daha az önem atfedilenler ise altta sunulmaktadır. Hangi olayın daha önemli görülüp manşete, sürmanşete çekildiği; spotta ve haber girişinde neyin yer aldığı ya da hangi haberin daha önemsiz algılandığı gazete sayfalarına bakılarak anlaşılabilir. van Dijk, bunu “en önemli bilgi en önce verilir” diyerek ifade etmektedir (1985, s.70).

Başlıklar belirlenirken, bu niteliklerin yanı sıra çarpıcı olması da amaçlanmaktadır. Türkiye’deki gazetelerin yazı işlerindeki yaygın bir inanca göre, haber, kendini “başlıkla satar”, “spotla anlatır”, “haber girişi ise anlamın tamamlandığı yerdir”. Dolayısıyla, gazete sayfa düzeni basit bir listeleme olmaktan ziyade, hiyerarşik bir kurguyu da içermektedir.

Hürriyet Gazetesi Haberlerinin Makro Yapısal Özellikleri

Örneklemin kapsadığı süre boyunca, 28 Şubat kararlarıyla ilgili haberler, *Hürriyet*’in her gün birinci sayfasının manşetinde yer almıştır. *Hürriyet*’in manşetleri şöyledir:

Tarihi karar (1 Mart 1997), Askerin 20 şartı (2 Mart 1997), Hoca direniyor (3 Mart 1997), Ya uy, ya çekil (4 Mart 1997), Altı milyon imza (5 Mart 1997), Aynen imzaladı (6 Mart 1997), Yeni kriz kapıda (7 Mart 1997)

van Dijk, başlıkların, haber metninin makro önermesi olduğunu söyler (1985, s.69). *Hürriyet*’in MGK kararlarını “tarihi” olmasının yanında, meşru tavsiyeler olarak sunma doğrultusunda bir söylem oluşturduğu dikkat çek-

mektedir. Bu söylemin inşasında, haberlerin birincil tanımlayıcılarından, yani akredite kaynaklardan faydalanılmaktadır. 28 Şubat kararlarının ortak duyuyu birleştiren ve meşru olduğuna dönük başlıklara şu örnekler verilebilir: “Altı milyon imza (5 Mart 1997), Üç başkandan Meclis’e mektup (7 Mart 1997)”.

“Altı milyon imza” başlığı gazetenin 5 Mart tarihli sayısında manşetten yayınlanırken, haber kaynağı olan Türkiye Esnaf Konfederasyonu, (TESK), Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) ve Türk-İş başkanlarının görüşleri, taşıdıkları örgütsel sıfatlar temelinde “kamuoyunun sesi” olarak yorumlanmaktadır. Haberin spotunda, bu unsurun altınının daha net çizildiği görülmektedir: “30 milyonluk bir kitleyi temsil eden 6 milyon üyeli, Türkiye’nin en büyük 3 işçi ve esnaf konfederasyonu, Milli Güvenlik Kurulu kararlarına tam destek verdi. (5 Mart 1997)”.

Gazetenin 7 Mart 1997’de, uydu haber olarak yayınladığı “Üç başkandan Meclis’e mektup” haberi ise, daha önce yayınlanan “Altı milyon imza” haberinin tamamlayıcısı niteliğindedir. Bu haberin girişinde de, toplanan imzaların TBMM’ye gönderildiği ve MGK kararlarına destek istendiği belirtilmektedir.

Medyanın, yaratmak istediği oydaşmanın dışında kalanlara “sapkınlık” nitelemesi yaptığını iddia eden Hall’u doğrulayan metinler, Hürriyet’in bu dönemki haberlerinde mevcuttur. Başlıklarda, dönemin Başbakanı Erbakan’ın MGK tarafından alınan haklı, meşru ve kamuoyunca desteklenen kararları uygulamaya direndiği ima edilmektedir:

Erbakan son dakikaya kadar önlemek istedi (1 Mart 1997) , Hoca direniyor, (3 Mart 1997), Ya uy, ya çekil (4 Mart 1997), Menderes: Ya imzala ya çekil (5 Mart 1997), Erbakan dün de imzalamadı: Tehlikeli restleşme (5 Mart 1997), Erbakan’dan ikinci imza krizi (5 Mart 1997), Yeni kriz kapıda (7 Mart 1997).

Yukarıdaki haber başlıklarında Erbakan’ın uzlaşmadan sapan bir öteki figürü olarak eleştirildiğini söylemek mümkündür. Ötekilik olgusu, genelde kimlik sorunsalı çerçevesinde ele alınmaktadır. Hobsbawm’ın deyimiyle “yoksa icat edilmesi” gerekmektedir (1980, s. 205). *Hürriyet*’in haber başlıkları ile yaptığı önermede, MGK gibi ulusal güvenliğin konuşulduğu bir yerde Erbakan’ın *ortak duyuyu* bozan, sorumsuz bir yetkili olarak bir bloğun karşısında gösterildiği söylenebilir.

Zaman Gazetesi Haberlerinin Makro Yapısal Özellikleri

Zaman, birinci sayfasında MGK kararlarına *Hürriyet*'e nazaran daha az yer vermiştir. Örneklem boyunca kararları, 4 gün manşetten veren gazete, diğer günlerde ise bu haberleri ikinci manşet denilen manşetin hemen altında değerlendirmiştir. Manşet olan haberlerin başlıkları şu şekildedir: “MGK'nın rekor toplantısı (1 Mart 1997), Bir kere daha demokrasi (2 Mart 1997), Erbakan uzlaşma arayışında (3 Mart 1997), ‘Ürperten yemin’ asılsız (6 Mart 1997)”.

Genel olarak bakıldığında *Zaman*'ın, MGK toplantısının ana akım basın tarafından temsil biçimine bir itirazı olduğu anlaşılmaktadır. *Hürriyet*'in 28 Şubat'ı mevcut siyasi iktidara karşı/ rağmen yapılan bir eylem olarak anlamlandırmasına ve MGK kararlarını destekleyen argümanları akredite kaynakları aracılığıyla sayfalarına taşımasına karşın, *Zaman*, sürecin aktörlerinin “tansiyonu düşürmeye” yönelik mesajlarına ağırlık vermiştir.

Zaman'ın haber kaynakları arasında ilk sırayı Başbakan ve RP Genel Başkanı Necmettin Erbakan almıştır. 28 Şubat'ın hükümete karşı bir eylem olduğunu savunan argümanlar sınırlı biçimde başlığa çekilirken, koalisyonun küçük ortağı DYP Genel Başkanı Tansu Çiller, en çok başvurulan ikinci haber kaynağı olmuştur. Diğer siyasi partilerin liderleri ise nicelik olarak daha az yer bulmuştur. Muhalefet liderlerinin hükümeti eleştiren argümanları yerine, tansiyonu düşürücü ifadeleri haber hiyerarşisinde öne çıkarılmıştır. Bu söylemsel strateji çerçevesinde gazete, MGK kararlarının doğallaştırılması için sağduyu, uzlaşma gibi temalara yönelmiştir.

Gazetenin doğallaştırma söylemi içinde, çeşitli yollar izlenmiştir. 28 Şubat MGK toplantısında alınan kararların içeriği değil biçimi başlığa çekilirken, yaşananların normalden kopuş anlamına gelmediği, bu beklentilerin gerçekleşmediği vurgulanmıştır. Bunlara örnek olarak şu başlıklar verilebilir. “MGK'nın rekor toplantısı (1 Mart 1997–Zaman), Çiller: Beklentiler boşa çıktı (4 Mart 1997), ‘Ayar’ Refahyol'a özel değilmiş (4 Mart 1997).

Gazetenin bu çerçevede başvurduğu bir başka söylemsel strateji ise “sağduyu, uzlaşma ve demokrasi” kavramlarını ön plana çıkarmak olmuştur. Başlıklarda bu kavramlar haber kaynaklarının ağzından aktarılmış, böylece habere yorum karıştırma riski şeklen de olsa bertaraf edilmiştir. Haber başlıkları ve kaynakların ifadelerinde *Hürriyet*'te olduğu gibi MGK, Cumhurbaşkanı ve TSK değil, TBMM'nin önemi üzerinde durulmuştur. *Zaman*'ın bu konudaki haber başlıklarına şu örnekler verilebilir:

“Karadayı-Erbakan yan yana (1 Mart 1997), Hükümet neşeliydi (1 Mart 1997), Erbakan-Çiller’den birlik mesajı (1 Mart 1997), Bir kere daha demokrasi (2 Mart 1997), MGK’da ‘sivil-asker’ uzlaşması (2 Mart 1997), Ecevit: Demokratik yaptırım Meclis’te (2 Mart 1997), Baykal: Görev TBMM’nin (2 Mart 1997), Erbakan uzlaşma arayışında (3 Mart 1997), Baykal: Darbe alternatif değil (4 Mart 1997), Partilerarası yumuşama şart (6 Mart 1997)”.

Zaman’ın haber kaynaklarının anlatımından yola çıkarak oluşturduğu haber başlıkları, böylece gazetenin görüşü olmaktan öte – gazetede yer alan biçimiyle “laik ve tecrübeli bir politikacı” olan – DSP Genel Başkanı Bülent Ecevit’in düşüncesine ya da CHP Genel Başkanı Deniz Baykal’ın darbe karşı yaklaşımına dönüşmektedir. Dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül’ün, ABD ziyaretinden sonraki demecine atfen yapılan “Bu görüntü faydalı değil” başlıklı haber de aynı yöntem aracılığıyla kurgulanmaktadır. Darbe tartışmalarının, Türkiye’nin imajını zedelediği belirtilmektedir. Dönemin İçişleri Bakanı Meral Akşener’in “Aydınlar demokrat olmalı” demeci ise, kaynak gösterilmeden tek tırnakla aktarılmıştır. Böylece gazetenin Akşener’in sözleri arasında hiyerarşinin en üstüne koyduğu konu, aydınların “sivil” davranmaları gerektiği söylemi olmuştur.

Dikkat çeken bir diğer nokta, *Zaman*’ın MGK kararlarını yansıtırken, “solcular ve bir kısım basın” kendi ötekisi olarak konumlandırmasıdır. “Ötekiler” içine, 28 Şubat kararlarını destekleyen merkez sağ muhalefet ve Türk-İş de girebilmektedir. Gazete, gelinen noktanın sorumlusunu hükümet ya da TSK değil, ana akım medya olarak görmektedir. Basının “kışkırtıcı” ve “spekülatif” bir yayın politikası izlediği vurgulanmaktadır. Gazetenin, MGK toplantısının hemen ertesi günü yayınlanan sayısında manşet haberin spotunda şöyle denilmektedir: “Bir kısım basının günlerdir yaptığı “muhtıra/darbe” içerikli yayınlar ile gündemini endekslediği Milli Güvenlik Kurulu, tarihinin en önemli toplantısını yaptı. (1 Mart 1997)”.

Zaman gazetesinin kendi ötekilerini temsil doğrultusunda dikkat çekici haber başlıkları şunlardır: “Mart kargaşası kapıda (4 Mart 1997), Sol Erbakan’a soğuk (4 Mart 1997), Meral’e işçi tepkisi (6 Mart 1997), Muhalefet sorumluluk istemiyor (7 Mart 1997)”.

Haberlerin Mikro Yapısal Özellikleri

Sentaks Çözümlemesi

Haber metni, özel anlamlar, yan anlamlar ve çeşitli kodlar barındıran bir yapıya sahiptir. Mikro yapıya göre çözümleme, metindeki sözcüklerin sentaks

özellikleri, sözcük seçimleri ve retorik aşamalarını içerir. Haber metnini oluşturan cümleler arasındaki nedensellik ilişkileri, ifadelerin etken ve edilgen niteliği, tümevarımcı ya da tümdengelimci yönelimler sentaks çözümlemesine konu olmaktadır (van Dijk 1985, s.79). Sözcük seçimi, metnin ideolojik işlevinin anlaşılabilmesi, etkisi ve okuyucuyu ikna etmesini doğrudan etkilemektedir. Sayıları kullanmak, çeşitli yerlerden alıntılar yapmak, metnin tutarlılığını kanıtlamak için çelişki yaratabilecek ifadelerin “silinmesi” ise haberin retorik mekanizmalarını oluşturmaktadır.

Hürriyet Gazetesinde Haber Metinlerinin Sentaks Çözümlemesi

Hürriyet'te MGK toplantısıyla ilgili haberlerde siyasetçilerin ifadeleri, genelde edilgen cümle yapısıyla kurulurken, “asker” ya da “komutanlar” olarak bahsedilen TSK mensuplarına dayandırılan ifadelerin etken çatıda kurulması dikkat çekmektedir. Buna örnek olarak, şu cümleyi verebiliriz:

Toplantıda askerler Anayasa'nın 174'üncü maddesinde yer alan İnkılâp Kanunları'nın uygulanmasını istediler. Bu maddenin özü bildiriye girdi, Ancak Erbakan'ın isteği üzerine madde adı bildiriye sokulmadı. (1 Mart 1997).

Askerlerin MGK toplantısına getirerek hükümetten yapılmasını istediği 20 madde belli oldu. Askerler, 20 maddelik listeyi önceki gün MGK toplantısına getirerek tavsiye kararı çıkarmak istediler (2 Mart 1997).

Etken yapının cümlede, aktif olan özneyi güçlendirdiği ve “talep eden” haline dönüştürdüğü bilinmektedir. van Dijk, haberde kaynak söylemlerinin aktif cümlelerle verilirken, haber söylemini kontrol edemeyen azınlıklar, karşıt ve marjinal görüştekilerin pasif cümle yapısıyla verildiğini ve haberlerde eşit olmayan bir şekilde daha az geçtiğini vurgulamaktadır (van Dijk 2000, s.41). *Hürriyet*'in MGK kararlarıyla ilgili haberlerinde de aktif durumdaki öznenin askerler olduğu anlaşılmaktadır:

Dış dünyaya güvence... Darbe tartışmaları tamamen kesilecek, rejimin demokratik ve laik niteliklerinin Anayasa'nın teminatı altında olduğu konusunda iç ve dış dünyaya güvence verilecek, ülkenin imajının bozulması önlenecek.

Yoksa yaptırım gelir... Bildirinin sonunda alınan bu kararlara uygun davranılmadığı takdirde yeni gerginliklerin ortaya çıkacağı ve bunun da yeni yaptırımlara neden olacağı belirtildi (1 Mart 1997).

Burada dış dünyaya güvence verenin de, aksi halde yeni yaptırımların olabileceğini söyleyenin de MGK olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, öznenin örtük yapısı nedeniyle bu ideolojik tavır metin içinde gizlenmiştir. Bu örtülü yön, bazı metinlerde etken çatılı yüklemlerle daha açık bir ifadeye dönüşmektedir.

Sentaks yapısı içindeki bir diğer nokta, haber metinlerinin bölgesel uyumudur. Bölgesel uyum, sıklıkla referans gösterilen ifadeleri içermektedir. Art arda gelen cümleler isteyerek ya da istemeden birbiriyle ilişkilendirilirse, uyumlu olmaktadır. Burada cümlelerin arasındaki nedensellik ilişkisine bakılmaktadır. Uygun anlatım, özetleme ve zıtlık ilişkileri dikkate alınmaktadır. Van Dijk, bunu “cümleler arasındaki kayıp bağlar” olarak nitelendirmektedir (1988, s.2). Hürriyet’in 28 Şubat MGK toplantısıyla ilgili haberlerinin bir bölümünde, cümleler arasındaki nedensellik ilişkisinden söz edilebilir. Haber aktörleri arasındaki hiyerarşiyi okuyucuya deşifre etmesi anlamında haberlerde oluşturulan nedensellik – etkenlik çerçevesinin önemli bir gösterge olduğu düşünülmektedir. Hürriyet’in haberlerinde MGK ile hükümet arasında, “talep eden ve icra eden” ilişkisi kurulduğunu görmek mümkündür.

1. Milli Güvenlik Kurulu’nda laikliğin korunması amacıyla alınan kararların uygulanması için,
2. Refahyol’a bir ay süre tanındı (4 Mart 1997 – Hürriyet).

Bu cümlede nedensellik bağının hayli güçlü olduğu dikkat çekmektedir. MGK’nın Refahyol’a bir ay süre tanıdığı belirtilirken, bu süre içerisinde kararlar uygulanmazsa ne olacağı belirtilmemektedir. Bu ilişki, MGK kararları sonrası hükümetle TSK arasındaki gerilimin nasıl tanımlandığına ilişkin önemli bir referanstır:

1. Başbakan Necmettin Erbakan, laikliğin korunması amacıyla alınan kararları imzalamayı dün de reddetti.
2. Erbakan’ın bu tavır, Türk Silahlı Kuvvetleri’ndeki gerginliği doruk noktasına ulaştırdı (5 Mart 1997).

Cümle yapılarının tümevarım ya da tümdengelim yönelmesi, haber söylemini biçimlendirmede etkilidir. Aşağıdaki cümle, tümevarımcı bir yaklaşımı ortaya koyarken, MGK kararlarının gerekliliği ve RP’nin temsili hakkında önemli ipuçları vermektedir:

1. RP’nin sadece bir müdürlükte yaptığı kadro operasyonu,
2. Çalışan kadına bakışını net olarak ortaya çıkardı (6 Mart 1997).

Cümleler arasındaki zıtlık unsuru, vurgulamanın tonunu artırmak için önemli bir imkân sunmaktadır. Bu türden bir zıtlık, başvuru bağlaçlar yardımıyla – özellikle -iken bağlacıyla – kurulabilmiştir.

1. Ortakların ince manevrası riskli bir karar olarak değerlendirilirken,
2. Askeri çevrelerde de rahatsızlık yarattı (6 Mart 1997).

Yukarıdaki cümle yapısının verdiği olanak, söylemin esas unsurunun (askeri çevrelerdeki rahatsızlık) etkili biçimde vurgulanmasını sağlamıştır. İlk cümledeki pasif kuruluş, “değerlendirme” eylemini anonimleştirirken, ikinci cümledeki fail olan “asker”in eyleminin aktif kuruluşu, faili “güçlü”, “kararlı” ve “istediğini alan” konumuna yerleştirmektedir. İlk cümledeki anonimlik ise hükümet ortaklarının “manevraları”ndan ortaya çıkan rahatsızlığın kitle-sel bir rahatsızlık olduğu izlenimini güçlendirmeye yaramaktadır.

Zaman Gazetesi Haber Metinlerinin Sentaks Çözümlemesi

Zaman’ın, MGK toplantısıyla ilgili haberlerinde, söylem yapısının etken ya da edilgen fiil kullanımına değil, birçok yan cümleyle desteklenen nedensellik ilişkisine bağlı olduğu görülmektedir. Gazetenin, 28 Şubat’ın bir “muhtı-ra-darbe” gibi aktarılmasına itirazı metinlere yansımaktadır. Söylem, bazen aşağıdaki kadar açık olsa da genelde örtülü ifadelerle kurulmuştur:

1. Günlerdir yapılan ‘ordu rahatsız’, ‘darbe oldu olacak’ türündeki yayınların yanı sıra Milli Güvenlik Kurulu’nda ‘hükümete uyarı’ çıkacağı haberlerinden oldukça etkilendiği gözlenen medya, toplantıyı gazeteci ordusuyla izledi.
2. MGK’nın yapılacağı toplantı salonuna girişte bir kısım basının ortaya attığı Ordu-Refah gerginliği iddialarını çürüten görüntüler yaşandı.
3. Erbakan ile Karadayı toplantının yapılacağı salona birlikte sohbet ederek girdiler (1 Mart 1997).

Yukarıda sıralanan cümleler, *Zaman*’ın MGK toplantısını hangi söylem çerçevesinde kurduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Birinci cümle-nin öznesi olan medya, 21 sözcükten oluşan bir sıfatla kodlanmıştır. İlk cümle-de, medyanın toplantıya, olduğundan daha farklı anlamlar yüklediği; ikin-ci cümlede ise bunun gerçekleşmediği duyurulmaktadır. MGK kararlarının “muhtıra” ya da “darbe” olarak anlaşılmaması gerektiğinin kanıtı olarak da Başbakan Erbakan’la Genelkurmay Başkanı Orgeneral Karadayı’nın Toplantı Salonu’na birlikte girmesi gösterilmektedir.

Zaman’ın MGK kararlarının ana akım medyada sunulma biçiminden duyduğu rahatsızlık, siyasi tansiyonun yapay olarak yükseltildiği argümanı-na dayanmaktadır. Buna karşın, siyasi hayatta gerilimden uzaklaşıldığı tema-sı öne çıkarılmaktadır:

1. MGK toplantısı sonrasında iktidarla muhalefet arasındaki sert ilişkilerde yumuşama gözleniyor.

2. Türkiye'nin her zamandan daha fazla yumuşama, kardeşlik ve barışa ihtiyacı olduğunu belirten Başbakan Erbakan, liderler turuna başlıyor (3 Mart 1997).
1. MGK kararlarındaki 'yaptırım' kelimesinin, 'bildirim' olarak değiştirilmesi ile aşılın imza krizinin ardından,
2. Şimdi gözler yeniden Meclis'e çevrildi (7 Mart 1997).

Güçlü bir nedensellik bağı içeren bu cümlelerle meşru siyasal alanın simgesi olarak Meclis'e vurgu yapılmaktadır. MGK kararlarının siyasal alanı yok etmediğinin işareti olarak da Başbakan Necmettin Erbakan'ın liderler turuna çıkacağı gösterilmektedir. van Dijk'ın "cümleler arasındaki kayıp bağlar" olarak bahsettiği ideolojik bulgular, bu cümlelere bakıldığında anlaşılır olmaktadır.

Sözcük Seçimleri

Dil bir semboller bütünü olarak düşünülürse; anlamın, anlatım ve okuyucu arasında müzakereye dayalı bir süreç olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, sözcükler anlamın oluşmasında bir göstergedir. Gerçekliğin sosyal olarak inşa edildiğini savunan yaklaşımlar göstergenin önemine dikkat çekmektedir. Anlamın ikili bir yapısı olduğuna dikkat çeken Roland Barthes'a göre sözcükler, düzenlam ve yananamlara sahiptir. Düzenlam, ortak duyusal anlama karşılık gelirken, yananlam anlatıcı ve okuyucunun ideolojik kabullerini içinde barındırmaktadır (Barthes 1990, s.28) Sözcük tercihleri, haber metninin ideolojisini deşifre etme anlamında önemli bir referans kaynağı olurken, haber söyleminin oluşmasına katkıda bulunmaktadır. Haber metninin oluşumunda kullanılacak sözcükler, aynı zamanda meslek pratikleri neticesi oluşan klişeler aracılığıyla okuyucuyu yönlendirici özelliğe de sahiptir.

Hürriyet gazetesi haber metinlerinde sözcük seçimi

Hürriyet, 28 Şubat MGK kararlarını "Tarihi" sıfatıyla anlamlandırırken, sözcükler metnin bütünlüğü içinde bazen düzenlamlarıyla bazen de yananamlarıyla yer almaktadır. Haber metnine konu özneler, yani Refahyol'un koalisyon ortakları ile MGK'nın asker üyeleri ise karşıtlık ilişkisi içinde kurgulanmaktadır.

Bomba gibi açıklama (3 Mart 1997)
(TSK mensupları tarafından gazetecilere yapılan açıklamalar)

Hükümetin iyi niyetini ölçmek (4 Mart 1997)
(MGK'nın hükümete süre tanınması)

Kriz (4 Mart 1997)

(Erbakan'ın MGK kararlarını imzalamaması sonucu ortaya çıkan problem)

Tehlikeli restleşme (5 Mart 1997)

(RP Lideri Erbakan'ın MGK kararlarını imzalamama tavrı)

Büyük ittifak (5 Mart 1997)

(MGK bildirisine destek veren esnaf ve işçi sendikalarının bildirisi)

Bomba gibi düşme (6 Mart 1997)

(RP'ye tepki niteliğindeki sözler)

Paşalar (1-7 Mart 1997)

(MGK'nın TSK mensubu üyeleri ve üst düzey askeri yetkililer)

Hürriyet'in metinlerinde, sözcük seçimleri MGK kararlarının, TSK tarafından benimsendiğini, siyasi iktidar tarafından ise onaylanmadığını doğrulamaya yöneliktir. Bu durum “kriz” olarak tarif edilirken, taraflar arasındaki argümanların aktarım biçimi arasında farklılık mevcuttur. Sözelimi, tartışmanın bir tarafı varsayılan TSK mensuplarının ifadeleri “Bomba gibi düştü”, “Çıkış yaptı” gibi sözcüklerle ifade edilirken, “krizin nedeni” olarak gösterilen Başbakan Erbakan'ın tavrı ve sözleri “Tehlikeli restleşme” biçiminde kodlanmıştır. Böylece TSK mensuplarının çok önemli ve gerekli mesajlar verdikleri, Başbakan'ın ise krize neden olmakla kalmayıp, tehlikeli işlere giriştiği vurgulanmaktadır. Ayrıca, akredite kaynakların söylemleri sunulurken kullanılan sözcüklerin özellikleri, basının ikincil tanımlayıcı konumunu doğrulamaktadır. Böylelikle okuyucu metne, bu sözcüklerin yarattığı bir bakış açısından girmektedir. Haber metinlerinde egemen söylemlerin yeniden ürettiği yönündeki görüş, sözcük seçimleriyle daha anlaşılır olmaktadır.

Zaman gazetesinin haber metinlerinde sözcük seçimi

Zaman'ın sözcük seçimlerinde dikkat çeken en önemli nokta ise metinlerin yeni okuyucular için içinde barındırdığı kodlardır. Ancak, ideolojik bir okumayla deşifre edilebilecek olan bu şifreler, gazetenin kitleleriyle kurduğu ilişkinin niteliklerini de göstermektedir. Bu özelliklerin en belirgin olanı; *Zaman*'ın okuyucusuyla, kapitalist sistem içinde yaygın olan “müşteri” ilişkisinden daha öte bir ilişki kurmasıdır. Metinler bu anlamıyla *Zaman*'a özgüdür. İslami duyarlılıkları olmayan ya da *Zaman*'ı uzun süre takip etmeyenler için, bu mesajlar anlam kümesine girmeyebilir. Dolayısıyla gazetenin okuyucularıyla arasında –mesela *Hürriyet*'e göre– daha özel bir “repertuar” vardır. “28 Şubat MGK kararlarının siyasi iktidarı elinde bulunduran RP'ye karşı alınan

kararlar olmadığı” şeklindeki söylemsel strateji, gazetenin tüm metinlerinde kendini göstermektedir. Bu noktada, ana akım basının 28 Şubat MGK kararlarını anlamlandırmasına karşı gazetenin itirazları, bazı “mecazlar” ve “ötekilik ifadeleriyle” gerçekleştirilmektedir.

Bir kısım basın (1 Mart 1997)

(MGK kararlarını destekleyen ana akım medya organları)

Spekülasyon (1 Mart 1997)

(MGK kararlarının muhtıra olarak yorumlanması)

Gündemi endeksleme (1 Mart 1997)

(Ana akım medyanın gündem kurması)

Sol (1 Mart 1997)

(İçinde terör örgütlerinin de bulunduğu RP karşıtları)

Zaman, MGK kararlarının içeriği hakkında referans olabilecek sözcüklerden kaçınmıştır. Bunun yerine, kararların ana akım medya tarafından okunma biçimine itiraz, sözcük seçimlerinde kendini göstermiştir. Medyayı, “bir kısım basın”, “gazeteciler ordusu” gibi sözcüklerle tanımlayan gazete, örtülü bir tepki dile getirmektedir. MGK kararlarının muhtıra benzeri darbe çağrışımı olarak yorumlanması da *Zaman* tarafından “spekülasyon” olarak nitelenmiştir. Böylece bu anlatıların gerçekle arasındaki bağ kesilmeye çalışılmıştır.

Retorik

Haber metinleri oluşturulurken, temel kaygıların başında, metnin ikna ediciliği gelmektedir. Haberin retoriği dendiğinde, “Bir şeylerin nasıl söylendiği” kastedilmektedir. Bu, neyin anlatılmak istendiği ve okuyucunun neye yönlendirilmeye çalışıldığı ile ilgilidir. Haber metinleri açısından inandırıcılığın sağlanması için bir takım stratejiler mevcuttur. “Bunların en çok kullanılanları devam eden olayların doğrudan tanımları, yakın görgü tanıklarının, haberin tanığı olarak kullanılması, diğer güvenilir kaynakların kanıt olarak kullanılması, sayılar, zaman, olaylar vb.’dir. Ayrıca doğruluk ve kesinliği gösteren işaretler, doğrudan alıntılar kullanma, olayları yeni olduklarında bile tanıdık kılan iyi bilinen durum modelleri içine koyma gibi...” (van Dijk 1988, s.83–85) stratejiler bulunmaktadır. Özellikle kaynak kişilerden aktarılan alıntılar, inandırıcılığın oluşturulmasına katkıda bulunmaktadır. Haber metinlerinde tırnakla yapılan alıntılar “doğrudan alıntı”yı oluştururken, tırnaksız alıntılar “dolaylı alıntı”, alıntılarının metnin kendi sesine dönüşmesi ise “örtük alıntı” olarak isimlendirilmektedir (İnal 1996, s.54). Retorik, haber açısından inandı-

rıcılığı olmayan bir metnin, okuyucuyla paralel bir diyaloga girmesi anlamına gelmektedir. Yani, haber metninin temel işlevi ortadan kalkmaktadır.

Hürriyet gazetesi haber metinlerinin retorik yapısı

Hürriyet'in haberlerde retorik yapıyı oluşturan iki unsuru, alıntılar ve sayılardır. *Hürriyet*'in yaptığı alıntılarının içinde doğrudan, dolaylı ve örtük alıntı türlerine rastlamak mümkündür. Gazetenin "güvenilir kaynakları" olarak Cumhurbaşkanı ve TSK mensupları yer almaktadır. *Hürriyet*'in başvurduğu doğrudan, dolaylı ve örtük alıntıları şöyle örneklendirebiliriz:

Bildirinin sonunda, alınan bu kararlara uygun davranılmadığı takdirde yeni gerginliklerin ortaya çıkacağı ve bunun da yeni yaptırımlara neden olacağı belirtildi. - *Dolaylı alıntı*; Org. Karadayı: Ahlaksız adamın dini olmaz. - *Doğrudan alıntı*...(1 Mart 1997)

Erbakan kararları imzalamasa da olur - *Örtük alıntı*...(3 Mart 1997)

Ya uy, ya çekil... - DSP Lideri Ecevit ve CHP Lideri Baykal, dün Başbakan Necmettin Erbakan'a "Ya laik devleti içinize sindirin ya da çekilin." dedi. - *Örtük alıntı*... (4 Mart 1997)

Üst düzey bir komutan MGK kararlarını Erbakan'ın imzalamaması konusunda "Vallahi imzalamazsa imzalamasın. Hiç mühim değil." dedi. Aynı komutan, "RP ile ordu arasındaki kriz nereye varır?" sorusunu ise, "Barajın suları akıyor; barajın kapağı açıldı, akıyor" diye cevapladı ve geri dönüş olmadığını vurguladı. - *Örtük alıntı*...(5 Mart 1997)

Gazete, TSK mensupları ya da Cumhurbaşkanı'nın sözlerini örtük alıntı şeklinde sayfalarına taşıma yoluna giderken, Erbakan'ın sözleri tırnak içinde ya da kaynak anonsuyla duyurulmuştur. Aşağıda, kaynak adresi gösterilerek oluşturulan metinler buna örnektir: "Erbakan: Mesajı aldık - *doğrudan alıntı* (2 Mart 1997). Erbakan: MGK'dakileri konuşmak yanlış - *doğrudan alıntı* (3 Mart 1997). Erbakan: MGK yasa dayatamaz - *doğrudan alıntı* (4 Mart 1997).

Hürriyet, rakip argümanları metin içinde karşı karşıya getirmekten kaçınmıştır. Gazetenin, tırnaksız olarak yer verdiği "Ya uy, ya çekil" manşetinde olduğu gibi, kendi tavrını ortaya koyduğu ve karşıt söylemleri, egemen söylemlerin oluşturulmasına olanak sağlayacak biçimde kurguladığı metinler de mevcuttur.

Alıntılarının yanında, anlatının inandırıcılığı için sayılara başvurmak önemli bir retoriksel mekanizmayı oluşturmaktadır. Haberlerde bu dönemde rakamlara yoğunlukla başvurulmuştur.

80 milyonluk bir kitleyi temsil eden 6 milyon üyeli, Türkiye'nin en büyük 3 işçi ve esnaf konfederasyonu... (5 Mart 1997)

Askerin 20 şartı... Askerler, bu 20 maddelik listeyi önceki gün MGK toplantısına getirerek... (2 Mart 1997)

Erbakan 5 gündür sürdürdüğü direnişten dün vazgeçerek.... (6 Mart 1997).

Yukarıdaki alıntılarda başvurulmuş rakamlar, MGK kararlarını destekleyen hegemonik bir büyüklüğün betimlenmesine ve kararların şematize edilmesine katkıda bulunmaktadır. Okuyucu açısından mesaj, basitleştirilmekte; anlatı, daha inandırıcı hale getirilmektedir.

Zaman gazetesi haberlerinin retorik yapısı

Zaman, en önemli retorik mekanizma olarak alıntıları kullanmıştır. Haber kaynaklarından yapılan alıntılar, gazetenin makro söylemini doğrulayacak ifadelerden seçilmiştir. Bunun dışında kalan alıntılarda ise, "elde bulunan söylemler" öncelikli tutularak hiyerarşik bir kurgu söz konusu olmuştur. Kendi hâkim okuma biçimi doğrultusunda kaynaklardan alıntı yapan gazetede, karşıt argümanlar ancak iç sayfalarda, hiyerarşik olarak da haber metninin alt bölümlerinde yer almıştır. Alıntı biçimi olarak "doğrudan alıntılar" ağırlığı bulunurken, bazı durumlarda "örtük alıntı" ve "dolaylı alıntı" yöntemleri de kullanılmıştır.

Gazetenin MGK toplantısıyla ilgili net tavır belirlemede rahatsızlığı, akredite olmamalarına karşın bazı kaynak ifadelerinin, konjonktürel kullanımıyla telafi edilmiştir. Böylelikle, söylemi "laik" ve "solcu" olduğu bilinen kaynakların cümleleri, söylemi destekleyen bir bağlama oturtulmuştur. Gazetenin, tırnaksız sunduğu bu ifadeleri, "kendi iç sesi" olarak görmek mümkündür:

CHP Genel Başkanı Deniz Baykal: "Hiçbir sıkıntının çözüm yolu darbeye olmaz, çözüm Meclis'te veya sandıkta aranmalı." - *Doğrudan alıntı* (2 Mart 1997).

...Laikliğin devletin temeli olduğunu vurgulayan Ecevit şu noktaya dikkat çekti: "Laikliği özenle korurken, dindarların duygularını incitmeye özen gösterilmelidir. Yine laikliği korurken demokrasiyi zedelemekten de kaçınmak gerekir." - *Doğrudan alıntı* (3 Mart 1997).

Çatışma ve kavgaların hem hükümete hem de topluma zarar vereceğini belirten Baykal, "Hükümet ile anayasa ya da anayasal kurumların karşı karşıya gelmesi nasıl mümkün olur?" diye sordu. - *Doğrudan alıntı* (4 Mart 1997).

Zaman'ın haber üretiminde derin bir retorik endişesi taşıdığı anlaşılmaktadır. Gazete, MGK kararlarını okuyucusuna tam olarak "nasıl anlata-

cağı” konusunda rahat değildir. Ancak, özetle “Kararlar RP’ye ve hükümete karşı değildir” görüşü ile “Eğer bu kararlar RP ve hükümete karşıysa meşru değildir” görüşü vurgulanmaktadır.

Sonuç ve değerlendirme

Yapısal yanlılık çalışmaları, haber metninin dil dolayımı bir ürün olması nedeniyle ontolojik bir yanlılık içerdiğini savunmaktadır. Herbert Schiller, “Manipülasyonun etkili olabilmesi, manipülasyonu belirginleştiren unsurların kendilerini gizlemesine bağlıdır. Manipüle edilen bireyler, kendilerini her şeyin normalde olması gerektiği gibi gittiğine inandırmalıdır.” (Schiller 1973, s.11) der. Van Dijk’ın “Haber başlıkları, haberin makro önermesini oluşturmaktadır.” görüşünden yola çıkarsak, *Hürriyet*’in haber başlıklarında, belli başlı altı ana önermenin yoğunlaştığı dikkat çekmektedir. Bu önermeler genel olarak aşağıdaki söylemsel stratejiler aracılığıyla kurulmaktadır:

Meşrulaştırma: MGK kararları, tarihi öneme sahip, meşru ve kararlardır.

Sapkınlık: Kararlar, tarihi ve meşru olmasına rağmen Başbakan Necmettin Erbakan tarafından engellenmek istenmiştir.

Oydaşma: MGK kararları, devletin -Cumhurbaşkanı ve asker- üzerinde uzlaştıkları, sapkın siyasi yapılar dışındaki politik aktörlerin onayladıkları kararlardır.

Kaos: Refah-yol hükümeti ve Erbakan’ın MGK kararlarına direnç göstermesi istikrarı bozmakta, krize neden olmaktadır. Türkiye’nin itibarı sarsılmakta ve merkez partiler arasında yer alan DYP’de de iç sorunlar büyümektedir. Alternatif hükümet arayışları yoğunlaşmaktadır.

Hegemonya: Türkiye Cumhuriyeti’nin kırmızıçizgileri bellidir. Bu çizgiye direnç gösterenler eninde sonunda bundan vazgeçmek zorundadır.

Ötekileştirme: RP bir siyasi parti olarak hem modernleşme karşıtıdır, hem de “yasadışı işlere” eğilimlidir.

Zaman gazetesinin haber başlıklarında 28 Şubat kararlarının aşağıdaki kategorilerde sunulduğunu söylemek mümkündür:

Doğallaştırma: 28 Şubat’ta MGK, tarihinin en uzun oturumunu yapmıştır. Alınan kararlar ise, daha önceki hükümetler döneminde alınanlardan farklı değildir.

Sağduyu: Siyasi tansiyonun yükselmesi, meşru siyaset yollarının tükenmediğini göstermez. Hükümet birlik içindedir, muhalefet de MGK kararlarını krize dönüştürmeyecektir.

Meşruiyetin Zedelenmesi: TSK'nin siyasette rol oynaması ve darbe tartışmaları, Türkiye'nin dış görünümünü yıpratmakta; siyaset alanına müdahale meşru görülmemektedir.

Ötekileştirme: MGK kararlarına olağanüstü anlam atfedenler solcular ve bir kısım basındır. Türkiye'nin birinci tehdidi "dindarlar" değil "solcular"dır.

Araştırma neticesinde *Hürriyet* Gazetesi'nde bu süreçte yayınlanan haberlerle ilgili olarak genel anlamda şu bulgulara ulaşılmıştır:

- *Hürriyet*, 28 Şubat kararlarıyla ilgili haberlerinde van Dijk'ın deyimleriyle "elde olan söylemleri" yeniden üretmektedir. Metinlerini, "oydaşma, sapkınlık, hegemonya, ötekilik" gibi söylemler temelinde inşa etmiştir.
- *Hürriyet*, MGK toplantısını "güvenilir ve etkin" birincil tanımlayıcılarının yani akredite kaynakların söylemlerini yansıtarak aktarmaktadır. Sapkınlık, ötekilik gibi olguları tanımlarken bu söylemler dâhilinde bir hareket alanı belirlemiştir.
- Haber metni, sözcük seçimleri ve sentaksa bakıldığında, ideolojik vurgular barındırmaktadır. Metnin anlamı bu kaynaklar lehine kapanırken, alternatif okumalara olanak kalmamaktadır. İmalar ya da önyargılar yoluyla rıza üretilmeye çalışılmaktadır.

Zaman gazetesiyle ilişkili olarak ulaşılan bulgular ise şunlardır:

- *Zaman*, 28 Şubat'la ilgili haberinde yerel tutarlılığını gözetmektedir. Bu durum, haberlerin sürekli aynı retorik çerçeve içinde ele alınmasını da beraberinde getirmiştir. Gazete, MGK toplantısında yaşananları, kriz değil sıradan bir görüş ayrılığı olarak yansıtmaya eğilimindedir.
- *Zaman*, haberlerinde kaynak söylemlerine bağımlıdır. Gazete, hem "kendi akredite kaynaklarının" hem de "ana akım basının akredite kaynaklarının" söylemlerini bağlamından koparıp, kendi yerel tutarlılığı lehine kullanmaktadır. Ayrıca, iktidarla çatışma riski durumunda, sorumluluğun rahatça haber kaynağına atılması olanağı bulunmaktadır.

- Metinlerin sentaks yapısı, *Hürriyet*'te olduğunun tersine, olayların Refah-yol hükümeti tarafından kontrol edildiği düşüncesini kanıtlamaya yöneliktir. *Zaman*'a göre, bir kavga yoktur, tartışma vardır.

Araştırmaya konu iki gazetenin kendi akredite kaynaklarıyla kurduğu ilişkiler, Türkiye'deki gazetecilik pratiğinin bu kaynakların yaptıkları durum tanımlarına bağımlı olduğunu ortaya koymaktadır. 28 Şubat kararları, iki gazete tarafından farklı anlaşılmış, farklı anlatılmıştır. Ancak, bu haberler, farklı içerikte de olsa, temelde söylem olarak Türkiye'de meşru siyaset yapma sınırlarının koşullarını yeniden vurgulamaktadır. Devletin ve toplumun nasıl tahayyül edildiği, yöneten sınıflar arasındaki hiyerarşinin hangi esaslara dayandığı, Türkiye'nin dünyadaki pozisyonu; 28 Şubat kararlarıyla ilgili haberler bağlamında bir kez daha tanımlanmaktadır. *Hürriyet*'in haber söylemi, *Cumhuriyet*'in kuruluş yıllarındaki "Devrim Yasaları"nın uygulanmasını talep eden haber metinlerinden anlaşılacağı üzere, rejimin kurucu niteliklerinin hatırlatılması ve buna yönelik tehditlerin teşhiri ve bertarafına yöneliktir. Bu durumda, meşru olanla sapkın olanın ayrımı yapılmakta, kurumlar arasındaki hiyerarşinin altı çizilmektedir. *Zaman*'ın ise, dindar kesimlerin 28 Şubat kararlarının öngördüğü toplum tasarımının dışında bir talebi ve statükoyu tehdit eden "devrimci arzularının" bulunmadığını vurgulamaya çalıştığı görülmektedir. *Zaman*, bu söyleme başvururken TSK dâhil, rejimin katı çekirdeği ile oйдаşmaya dayalı bir zemin aramaktadır. Üretmekte olduğu meşru ya da sapkın tanımlarından anlaşıldığı kadarıyla, dönemin ana akım medyası ve "sol" bu oйдаşmaya tehlike olarak görülmektedir. Meşruluğun kaybı endişesinin bu söylemin oluşmasında önemli bir etken olduğu düşünülebilir.

Türkiye'de iktidarın gücü ile medyadaki varlığı/yansıması arasında genelde bir orantısızlık olduğu söylenebilir. Kuşkusuz 28 Şubat gazeteciliğinin bir haftalık kısıtlı bir çözümlemenin ötesinde nitelikleri bulunmaktadır. Ancak, araştırmaya konu edilen zaman dilimi, "elde olan söylemlerin" dolaşıma sokulması için önemli bir fırsat sunmuştur. 28 Şubat haberciliğini, ideolojiye tutulan bir dev aynası olarak görmek mümkündür. Bu ayna, iktidarın kendi varoluşunun da ötesinde bir hegemonyanın tesisi için stratejik bir fonksiyon üstlenmiştir. Türkiye medyasının 2000'lerin ortasına kadar süren *status quo*'su 28 Şubat gazeteciliğinin belirlediği kavramlar ve meşruiyet sınırları dâhilinde inşa edilmiştir. Hegemonya; söz gelimi bankalardan 60 milyar dolara yakın birikimin hortumlanmasında⁶, 19 Aralık 2000'de cezaevlerinde

• • • • •

6 Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu eski Başkanı Ahmet Ertürk'ün açıklaması, (bkz. Özcan, 2010, <http://www.aksiyon.com.tr>).

“devlete emanet” mahkûmların yakılmasında sağır eden bir sessizlik ortamının oluşmasına neden olmuştur. Sonuç itibariyle medya, kendi de çizilmesine katkıda bulunduğu -pek dar- meşruiyet sınırlarına hapsolmuştur. Zelizer, Amerikan basınının Watergate ve McCarthy olaylarındaki haber üretiminden yola çıkarak gazeteciler için “yorumsayıcı cemaat” (*interpretive community*) kavramını önermektedir (1993, s.220). 28 Şubat haberciliğini, sınıfsal olarak birbirini tamamlayan ve benzer anlam dünyalarını paylaşan iki grup -“yorumsayıcı cemaat” mensupları ile devletin katı çekirdeğinde yer alan iktidar seçkinleri- arasındaki bir işbölümü olarak görmek mümkündür. Bu ittifakın bileşenleri rıza üretimi ve hegemonya inşasında, kesişen sınıfsal ve sembolik çıkarlarının gereği olarak birlikte hareket etmişlerdir. Öte yandan, o dönem için sivil siyaset ve demokrasi vurgusu yapan muhafazakâr medyanın da karşı hegemonya çerçevesi içinde 28 Şubat haberciliğinin bir parçası olduğunu eklemek gerekmektedir. Bu türden bir haberciliğin yeni hegemonyalar üretmekten daha fazla umut verici olmadığı aradan geçen zamanda anlaşılmıştır.

Kaynakça

- AHMAD, F. (1996) *Demokrasi sürecinde Türkiye: 1945-1980*. Çev: Ahmet Fethi. İstanbul: Hil Yayınları.
- ALTHUSSER, L. (1994) *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*. Çev: V. Alp ve M. Özışık. İstanbul: Birikim Yayınları.
- BERGER L. ve LUCKMANN T. (2008) *Gerçekliğin sosyal inşası*. Çev: Vefa Saygın Öğütte. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- BOURDIEU, P. (1994) *Distinction: a social critique of the judgement of taste*. London: Routledge.
- CURRAN, J. (1999) Kitle iletişim araştırmasında yeni revizyonizm: bir yeniden değerlendirme çabası. KÜÇÜK, M. (der.) içinde. *Medya iktidar ideoloji*. Ankara: Ark Yayınları, s.397-435.
- ÇAKIR, R. (1990) *Ayet ve slogan: Türkiye'de İslami oluşumlar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- DURNA, T. & İNAL, A. (2010) 12 eylül, medya ve demokratikleşme sorunu. *Mülkiye*, 34 (268), s.123-145.
- ENGELS, F. (1968) Engels to Franz Mehring. *Marx & Engels correspondence 1893*. Çev: Donna Torr [Çevrimiçi]. http://www.marxists.org/archive/marx/works/1893/letters/93_07_14.htm [Erişim tarihi: 03/05/2014]
- FIORI, G. (1970) *Antonio Gramsci: life of a revolutionary*. London: New Left Book.
- GÖKMEN, Ö. (2007) 28 Şubat: bir batılılaşma restorasyonu mu? BORA, T. ve GÜLTEKİNGİL, M. (der.) içinde. *Modern Türkiye'de siyasi düşünce cilt 3: modernleşme ve batıcılık*. İstanbul: İletişim Yayınları, s.347-350.
- GRAMSCI, A. (2007) *Hapishane defterleri*. İstanbul: Belge Yayınları.
- GÜLERCE, H. (1997) 12. yıla girerken. *Zaman gazetesi*. 3 Kasım. www.zaman.com.tr
- HALE, W. (1996) *1789'dan günümüze Türkiye'de ordu ve siyaset*. Çev: Ahmet Mithat. İstanbul: Hil Yayınları.
- HALL, S. (1999) Popüler kültür ve devlet. GÜNGÖR, N. (der.) içinde. *Popüler kültür ve iktidar*. Ankara: Vadi Yayınları, s.110-134.
- HALL, S. (2002) *İdeoloji ve iletişim kuramı*. GÜRATA, A. (der.) içinde. *Medya kültür siyaset*. Ankara: Alp Yayınevi, s.101-126.
- HOBBSAWM, E. (1980) *1730'dan günümüze milletler ve milliyetçilik: program, mit ve gerçeklik*. Çev: Osman Akınhay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- İNAL, A. (1996) *Haberi okumak*. İstanbul: Temuçin Yayınları.

- KONYAR, H. (1993) *Türkiye’de tek parti döneminden çok partili hayata geçişte (1945-1950) Kemalist ideolojinin değişimi ve Ulus gazetesi*. Yayınlanmamış tez (Doktora, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- LİNKE, L. (1938) *A journey through modern Turkey*. Londra: Travel Book.
- MARX, K. (1979) *Ekonomi politişin eleştirisine katkı*. Çev: Sevim Belli. İstanbul: Sol Yayınları.
- MARX, K. (2003) *Alman ideolojisi*. Çev: Sevim Belli. İstanbul: Eriş Yayınları.
- MAZICI, N. (2009) 27 mayıs, Kemalizmin restorasyonu mu? BORA, T. ve GÜLTEKİNGİL, M. (der.) içinde. *Modern Türkiye’de siyasi düşünce cilt 2: Kemalizm*. İstanbul: İletişim Yayınları, s.555-569.
- ÖZCAN, Z. (2010) Hortumlanan paralar toplum mühendisliğinde kullanıldı. [Çevrimiçi] <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-26048-26-hortumlanan-paralar-toplum-muhendisliginde-kullanildi.html> [Erişim Tarihi: 04.05.2014]
- ÖZKÖK, E. (1996) Bu defa işi silahsız kuvvetler halletsin. *Hürriyet*. 20 Aralık. <http://www.hurriyet.com.tr>
- SCHILLER, H. (1973) *The mind managers*. Boston: Beacon Press.
- SİMAVİ, S. (1973) *Sedat Simavi ve eserleri*. İstanbul: Hürriyet Yayınları.
- SHOEMAKER, P. ve REESE, S.D. (1997) İdeolojinin medya içeriği üzerine etkisi. İRVAN, S. (der. ve çev.) içinde. *Medya kültür siyaset*. Ankara: Ark Yayınevi, s. 99-136.
- TAŞKIN, Y. (2009) Bir Kemalist restorasyon teşebbüsü olarak 12 eylül. BORA, T. ve GÜLTEKİNGİL, M. (der.) içinde. *Modern Türkiye’de siyasi düşünce cilt 2: Kemalizm*. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 570-584.
- TAŞKIN, Y. (2013) *Milliyetçi muhafazakâr entelijansiya*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- TOPUZ, H. (1996) *100 Soruda Türk basın tarihi*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- TOKGÖZ, O. (2000) *Temel gazetecilik*. Ankara: İmge Kitabevi.
- VAN DIJK, T. A. (1985) Structures of news in the press. VAN DIJK, T.A. (der.) içinde. *Discourse and communication*. Berlin-New York: De Gruyter, s. 69-93.
- VAN DIJK, T.A. (1988) *News as discourse*. New York: Lawrence Erlbaum Associates Publication.
- VAN DIJK, T. A. (1999) Söylemin yapıları ve iktidarın yapıları. KÜÇÜK, M. (der.) içinde. *Medya iktidar ideoloji*. Ankara: Ark Yayınları, s. 271-327.

VAN DIJK, T.A. (2000) New(s) racism: a discourse analytical approach. COTTLE, S. (der.) içinde. *Ethnic minorities and the media*. United Kingdom: Open University Press, s.33-49.

ZELIZER, B. (1993) Journalists as interpretive communities. *Critical Studies in Mass Communication*, 10, s. 219-237.